

आर्यसंस्कृति

लेखक

भिक्षु अश्वघोष

संघाराम, ढल्को

क्षेत्रपाटी, काठमाडौं

आर्यसंस्कृति

लेखक

भिक्षु अश्वघोष

संघाराम, ढल्को

क्षेत्रपाटी, काठमाडौं

प्रकाशक-

सत्यनारायण आनन्धरु
बटु टोल, काठमाडौं

बुद्ध सम्वत् : २५४०

नेपाल सम्वत् : १११६

विक्रम सम्वत् : २०५३

इस्वी सम्वत् : १९९६

प्रथम संस्करण : १००० प्रति

Dhamma.Digital

मुद्रक-

नेपाल प्रेस

शुक्रपथ, काठमाडौं

फोन - २२ १० ३२, २२५ ४५०

मेरो आफ्नै कुरा

श्री सत्यनारायण मानन्धर मकहाँ आएर भन्नुभयो—
“मेरा दिवंगत आमा बुबाको पुण्य—स्मृतिमा धर्मज्ञान र नैतिक
शिक्षा सम्बन्धि पुस्तक छापेर दान दिने इच्छा भैराखेको छ ।
उपत्यका बाहिरका जनजातिहरूलाई पनि काम लाग्ने भाषामा
पुस्तक छाप्न पाए त कन राम्रो हुने थियो ।”

यही आश्रीन १२ गते देखि १६ गते सम्म बनेपा
ध्यानकुटी विहारमा “बौद्ध जागरण प्रशिक्षण शिविर, आठौँ”
संचालन हुने भएकोले त्यही शिविरमा यस पुस्तक वितरण
गर्न पाए उपयुक्त हुने ठाने । यो पुस्तक नैतिक र संस्कृति
सम्बन्धि विभिन्न शिर्षकहरूमा छुट्टाछुट्टै लेखिएको रचना
संग्रह मात्र हो । यहाँ उल्लेखित “संस्कृति” शब्दले परम्परागत
रितिथितिलाई जनाउन खोजेको होइन बल्कि मानिसहरूलाई
शिक्षित बनाउने विधि सम्बन्धि आर्य संस्कृतिलाई उल्लेख गर्न
खोजेको मात्र हो । साप्ताहिक पत्रिका दृष्टिमा यसबारे
प्रकाशित हुँदा घेरंजसोलाई यो विषय मनपऱ्यो भन्ने कुरा
सुन्नमा आएको थियो । मैले पढेको बुद्ध शिक्षा अनुसार र
मेरो अनुभव अनुसारको आफ्नो विचारहरूलाई पनि मिसाएर
लेखेको यस पुस्तकको नाउँ मैले “आर्यसंस्कृति” राखिदिएको
छु ।

दिवंगत आमा बुबाको पुण्य-स्मृतिमा नैतिक शिक्षाको पुस्तक छापेर वितरण गर्नुहुने श्री सत्यनारायण मानन्धर परिवारले आफ्ना दिवंगत आमा बुबाप्रति सहि श्रद्धाञ्जली अर्पण गरी आफ्नो कर्तव्य पालन गर्नुभएको छ । अतः श्री सत्यनारायण उपासक प्रमुख उहाँका सबै परिवारको सुस्वास्थ्य लाभ र उहाँहरूको जीवनमा उत्तरोत्तर प्रगति होस् भन्ने कामना गर्दछु ।

यस पुस्तकमा जन आस्था साप्ताहिकमा छापिएको नैतिक शिक्षा सम्बन्धी एउटा लेख पनि समावेश गरिदिएको छ ।

५ आश्वीन २०५३

भिक्षु अश्वघोष
संघाराम, ढल्को, काठमाडौं

Dhamma.Digital

धर्मदान

दिवंगत हुजुर बा लतमान, हजुर आमा लक्ष्मी थकुँ, ठूलो बा न्हुछेनारायण, पिता कुलनारायण, माता पूर्णकुमारी, छोरा शिव प्रसाद र छोरी सर्मिष्ठाहरुको पुण्य-स्मृतिमा उनीहरुको सुगति कामना गर्दै प्रस्तुत “आर्य-संस्कृति” नामक पुस्तक धर्मदान गर्नेहरु :-

सत्यनारायण मानन्धर श्रीमती तारादेवी
छोरा बुहारीहरु

डा. दुर्गा प्रसाद मानन्धर श्रीमती लक्ष्मी
शंकर प्रसाद मानन्धर श्रीमती उजला

छोरीहरु

शारदा, सुभद्रा, शान्ति र सरिता
नातिहरु

विजय र संजय मानन्धर
बटु टोल

आर्य संस्कृतिका छ दिशा—(१)

प्रस्तुत लेख इतिहासमा उल्लेखित (नाक चुच्चो भएका) आर्य जातिहरूको संस्कृतिको बारेमा होइन, सबै वर्गका मानव जातिलाई सम्य, शिक्षित र शान्तिमय आर्य परिवार बनाउने उद्देश्यले गौतम बुद्धले बताउनु भएको संस्कृतिका गुणहरूबारे यहाँ प्रस्तुत गर्न लागि रहेको छ ।

आर्य संस्कृतिका आधारशीला नै आध्यात्मिकता र मानवता हो । धर्म, आचरण, राजनीति, समाज व्यवस्था, रहन सहन र भेषभूषा आदि सबै आध्यात्मिक क्षेत्रमा भरपर्छ ।

आर्य शब्दको मोटामोटी अर्थ सम्य, शिक्षित र शिष्टाचार हो । अर्को अर्थमा भन्ने हो भने मानव भई मानवले सही व्यवहार गर्नु र परस्पर कर्तव्य परायण हुनु नै आर्य संस्कृतिको परिभाषा हो । ठीक यसको विपरित पाश्चात्य सभ्यता भौतिकतामा निर्भर भएको देखिन्छ । पाश्चात्य संस्कृति अनुसार जीवनको उद्देश्य नै खानु, पिउनु, मोज मज्जा गर्नु र आफ्नो शरीरलाई बढीभन्दा बढी आराम दिई भोग विलाशितामा आनन्द लिनु हो । पाश्चात्य सभ्यता र संस्कृतिमा भोग विनासलाई प्राथमिकता दिएको छ भने आर्य संस्कृतिमा सादा जीवन, त्याग र परस्पर कर्तव्य पालन गर्नुमा प्राथमिकता दिएको पाइन्छ ।

यी विषयहरूमा स्पष्ट पानंको लागि भगवान बुद्धले राजगृहका सिगाल नामक युवकलाई दिनु भएको आर्य संस्कृतिको शिक्षा यहाँ प्रस्तुत गर्दछु । यो शिक्षा सबै मानव वर्गको जीवनमा उपयोगी हुने देखिन्छ ।

सिगाल नामक युवकले आफ्नो बुबाले जीवनको अन्तिम समयमा दिनु भएको आज्ञालाई शिरोपर गर्दै बिहानै नदीमा गई नुहाएर पूर्व, दक्षिण, पश्चिम, उत्तर, तल र माथिको दिशालाई हेर्दै नमस्कार गर्ने गर्थ्यो । यस कार्यलाई दिनका दिन सुचारुरूपले चलाई राख्ने उसको संस्कृति बसिसकेको थियो ।

एकदिनको कुरो हो । बुद्ध त्यही बाटो हुँदै आउनु भएको बेलमा उहाँले सिगालको यस कार्यलाई देखेर सोच्नु भएछ— “के गर्दैछौ सिगाल ?” सिगालले आफ्ना बुबाको आज्ञा पालन गर्दै सो अनुसारको संस्कृतिको अनुशरण गरि रहेको कुरा बताए ।

भगवान बुद्धले भन्नुभयो— “तिम्रो बुबाले बताउनु भएको शिक्षाले सिर्फ ६ वटा दिशालाई मात्र नमस्कार गर्नु भएको होइन । आर्य संस्कृति अनुसार त पूर्व दिशाले आमा बाबु, दक्षिण दिशाले आचार्य गुरु, पश्चिम दिशाले स्वास्नी र छोराछोरी, उत्तर दिशाले कल्याण मित्र र छिमेकी परिवार, तल्लो दिशाले नोकर तथा सेवकहरू र माथिल्लो दिशाले पूज्य धर्मगुरुहरूलाई जनाउने गर्छ । यी ६ वटा दिशाको प्रतिनिधित्व गर्ने यी व्यक्तिहरूलाई गर्नुपर्ने कर्तव्यहरू पूरा गर्ने कार्य नै

आर्य संस्कृति अनुसार ६ वटा दिशालाई नमस्कार र सम्मान गरेको हुन जान्छ ।”

यसरी भगवान बुद्धले सिगाललाई ६ वटा दिशाको प्रतिनिधित्व गर्ने यी व्यक्तिहरूको कर्तव्य र उनोहरूमाथि आफूले पूरा गर्नुपर्ने कर्तव्य पूरा गरी आर्य संस्कृति अनुसार ६ वटा दिशालाई नमस्कार गर्ने विधि यसरी बताउनु भयो ।

पूर्व दिशा समानका आमा बुबा

पूर्वदिशा समान रहनु भएका आमा बुबाले आफ्नो छोराछोरीप्रति आफ्ना कर्तव्यहरू पूरा गर्न यसरी नमस्कार गर्नु पर्दछ—

- आफ्ना छोराछोरीहरूलाई नराम्रा कामहरू गर्नबाट रोक्न ।
- राम्रा र कुशल बाटो देखाउन ।
- राम्रो शिक्षा दिन ।
- योग्य व्यक्ति खोजी आवाह, विवाह गरिदिन । आजभोलि यो आवश्यक देखिएको छैन ।
- उचित समयमा अंशवण्डा गरिदिन ।

उपर्युक्त कर्तव्य पालन गरेको कारणले मात्र आमा बाबुको सत्कार र सम्मान गर्नु परेको होइन । यी बाहेक आमा बाबुको गुणहरू “ब्रह्माति माता पित्तरो”— अर्थात् ब्रह्मा नै आमा बाबु हुन्, आमा बाबु जन्मदाता मात्र होइनन् । वहाँहरूले आफ्ना छोराछोरीहरूलाई बालककालदेखि लालन

पालन गर्नुभई, कसरी हिंड्नु पर्छ, कसरी खानु पर्छ, कसरी लुगा लगाउनु पर्छ आदिबारे आवश्यक ज्ञानहरू सिकाउने भएकोले उहाँहरू हाम्रा पहिलो गुरु अर्थात् पूर्वाचार्य पनि हुनुहुन्छ । त्यसैले आर्य संस्कृति अनुसार छोराछोरीहरूले पूर्व दिशा समान हुनुभएका आफ्ना आमा बुबाको सेवा सत्कार यसरी गर्नुपर्दछ ।

- आमा बुबालाई पालन पोषण गर्ने ।
- आमा बुबाले गरिरहनु भएका राम्रा कामहरूलाई आफूले अछ उन्नति गर्ने ।
- कुलवंशको रक्षा गर्ने ।
- सम्पत्ति अंशको रक्षा गर्ने ।
- आमा बाबुको मृत्यु पश्चात् उहाँहरूको पुण्य स्मृतिमा अरुहरूलाई उपकार हुने कार्यहरू गर्ने ।

आमा बुबाले आफ्ना छोराछोरीहरूको तर्फबाट गरिने राम्रा आशा र कर्तव्यहरू पूरा गरिदिनु नै आमा बुबाको पूजा र नमस्कार गरेको समान हुन जान्छ । यस्तो हुन सकेमा मात्र आफ्नो परिवार सुखी रहन्छ ।

दक्षिण दिशा समानका गुरु

देशको असल नागरिकहरू बनाउने जिम्मा गुरु वर्गमा रहेको हुन्छ । त्यसैले आर्य संस्कृति अनुसार गुरु वर्गलाई दक्षिण दिशाको उपमा दिइएको छ । दक्षिण संकेतको अर्थ दुईवटा छन् । एउटाको अर्थ चेलाहरूबाट पूजा सत्कार पाउन

योग्य (दक्खिण्यो) हो । अर्को अर्थ धेरै काम गर्न सक्ने दाहिने हात जस्तो भएकोले हो । चेलाहरूलाई पढाउँदाखेरि प्रायः जसो दाहिने हातले नै अक्षर लेख्ने गरिन्छ । आर्य संस्कृति अनुसार ताली बजाउन एउटा हातले मात्र पुग्दैन, दुइवटै हात चाहिन्छ । त्यस्तै गुरु र चेलाको सम्बन्ध बलियो पार्नलाई दुवैको तर्फबाट कर्तव्य पालन हुनु नितान्त आवश्यक छ । तसर्थ चेलाहरूको तर्फबाट सेवा सत्कार पाउन गुरुबाट निम्न लिखित तरिकाबाट कर्तव्य पूरा हुनुपर्छ ।

गुरुबाट शिष्यप्रति पालन गर्नुपर्ने कर्तव्य—

- आफ्नो शिष्यलाई अनुशासित र शिक्षित बनाउनु ।
- मन लगाएर राम्रो शिक्षा दिनु ।
- जीवनोपयोगि शीपमूलक शिक्षा दिनु ।
- मित्रहरूलाई आफ्नो शिष्यको राम्रा पक्षहरूबारे प्रशंसा गरी परिचय गराउनु ।
- संरक्षणको लागि राम्रो व्यवस्था मिलाउनु ।

शिष्यबाट गुरुप्रति प्रालन गर्नुपर्ने कर्तव्य—

- गुरुलाई देखेपछि आफू बसिरहेको आसनबाट उठेर आदर गौरव राख्ने ।
- गुरुको सेवा सत्कार गरी आज्ञाकारी बन्ने ।
- गुरुले दिनुभएको शिक्षालाई ध्यानपूर्वक अध्ययन गर्ने ।
- गुरुको अन्य केही कामहरू गर्नुपर्ने छ भने आफूले गरिदिने ।
- गुरुले दिनु भएको शिल्पविद्या वा शिक्षालाई मन लगाएर अध्ययन गर्ने ।

[६]

पश्चिम दिशा समान रहेको श्रीमती

प्रत्येक व्यक्तिको विवाह पश्चात् परिवार बन्छ । त्यही परिवार सुखी बनाउनको लागि पति-पत्नी दुवै तर्फबाट आ-आफूले गर्नुपर्ने कर्तव्यहरू पूरा हुनुपनि आर्य संस्कृति हो । परस्पर विश्वास, स्नेह र प्रेम सुखी परिवारका आधार हुन् । पत्नीबाट सम्मान र सत्कार पाउन पतिले पालन गर्नुपर्ने पाँच प्रकारका कर्तव्यहरू छन् ।

- पतिले आफ्नी पत्नीप्रति पालन गर्नुपर्ने कर्तव्यहरू—
- पत्नीलाई स्नेहपूर्वक व्यवहार गर्नु ।
 - अपमान नगर्ने ।
 - अर्काकी स्त्रीसँग नभुल्ने ।
 - (विश्वासिलो) श्रीमतीलाई सम्पत्ति जिम्मा लगाउने ।
 - आफ्नी श्रीमतीलाई आफ्नो यथाशक्ति लुगा र गहनाहरू दिने ।

यसरी पतिबाट पालन गर्नुपर्ने कर्तव्यहरू पूरा भएपछि श्रीमतीले पनि आफ्नो श्रीमान्प्रति पूरा गर्नु पर्ने कर्तव्यहरू यसरी उल्लेखित छन्—

- मन लगाएर घरको कामकाज गर्न ।
- पाहुनाहरूलाई स्वागत र सम्मान गर्ने ।
- पतिको विश्वासपात्र बन्ने अर्थात् परपुरुषहरूसँग नभुल्ने ।
- पतिले पसिना काढेर न्यायपूर्वक कमाएको धनको संरक्षण गर्ने ।
- काम गर्न अल्छी नमान्ने ।

उत्तर दिशा समान रहेको कल्याण मित्रबन्धुहरू

असल साथीहरूले सुख दुःखमा समान रूपमा साथ दिन्छन् । साँच्चैको मित्र उही हो, जसले सुख दुःखमा समान रूपले साथ दिन्छ उसलाई नै कल्याण मित्र भनिन्छ । यसरी परस्पर सहयोग गरी उपकारी हुने कल्याण मित्रले आफ्ना साथीभाइहरूलाई यसरी कर्तव्य पालन गर्दछ—

- परस्पर सहयोग गरेर (दान दिएर) ।
- प्रिय बचन (नरम बोली) ले कुरा गरेर ।
- उन्नतिको लागि सक्दो आर्थिक सहयोग दिएर ।
- समानताको व्यवहार गरेर ।
- फगडा हुने खालको ठग्ने प्रवृत्ति वा व्यवहार नगरेर ।
- साथीलाई लापर्वाही भएर हिंडनवाट बचाएर ।
- साथीको धनलाई रक्षा गरेर (अपव्यय गर्न नदिएर) ।
- साथीलाई आपद विपद परेको बेलामा साथ दिएर ।

तल्लो दिशा समान रहेका सेवकहरू

सामन्ती समाजमा मालिकलाई ठूलो स्थान र दर्जा दिने गर्दछ भने सेवक (नोकर) लाई निच स्थान दिइने गरिन्छ । भगवान बुद्धले मालिक र सेवक (मजदूर) बीच रहेको ठूलो भेदभावलाई मेटाउन मार्ग निर्देशन दिनुभएको थियो । बुद्धको विचार अनुसार मालिक र सेवक दुवै तर्फबाट

आ-आपनो कर्तव्य पालन भएमा आजभोलिको जस्तो मजदूर हडताल र संघर्ष जस्ता अप्रिय घटनाहरू हुनबाट बच्न सकिन्छ । यसको लागि आ-आपनो कर्तव्य बुद्धले यसरी उल्लेख गर्नुभएको छ ।

मालिकले सेवकलाई गर्नुपर्ने कर्तव्य—

- सेवकहरूलाई उचित तलब र ज्याला दिनुपर्छ ।
- बिरामी पर्दा औषधी उपचार गराउनु पर्छ ।
- समय समयमा भत्ता र बोनस दिनुपर्छ ।
- समय अनुसार आवश्यक विदाको व्यवस्था मिलाउनु पर्छ ।

सेवकले आफ्नो मालिकप्रति गर्नुपर्ने कर्तव्य—

- अल्छी नभई मेहनती बनी काम गर्ने ।
- मालिकलाई ठग्ने जस्ता अहित हुने कामहरू नगर्ने ।
- मालिकप्रति आज्ञाकारी बनी मालिकको विश्वासपात्र बन्ने ।
- इमान्दारी पूर्वक काममा संलग्न हुने ।

**माथिल्लो दिशाको रूपमा रहनुभएका धर्म गुरुहरू
(श्रमण ब्राह्मण)**

धर्मानुशासकको रूपमा रहनुभएका धार्मिक व्यक्ति (श्रमण ब्राह्मण) लाई गृहस्थीले सम्मान र सहयोग गर्नुपर्छ ।

त्यागी प्रव्रजित धर्मगुरुहरूले पनि गृहस्थीहरूप्रति मैत्रीपूर्वक कल्याणकारी, हितोपकार हुने शिक्षा दिई उनीहरूलाई पाप कर्म गर्नुबाट वचाउनु पर्छ ।

यसरी आ-आफ्नो क्षेत्रमा रही आ-आफ्नो कर्तव्यलाई परस्पर मिलेर पालन गर्ने कार्यलाई नै आर्य संस्कृति भनिन्छ । बुद्धबाट आर्य संस्कृतिको यथार्थ ज्ञान प्राप्त गरिसकेपछि सिगाल युवकको हृदय परिवर्तन भयो । उनले यही आर्य संस्कृति अनुसार आफ्नो शेष जीवन विताई आफ्नो परिवारलाई सुखी परिवार बनाउन सफल भए ।

आर्य संस्कृतिका चार अशुभ कार्यहरू - (२)

भगवान् बुद्ध- हे सिगाल पुत्र ! आर्य संस्कृति अनुसार जानिराख्नु पर्ने अरु अरु पनि थुप्रै नियमहरू यसप्रकार छन्-

(१) चार प्रकारका कर्म क्लेशहरू (२) चारवटा अगति (दुर्गतिहरू) (३) सम्पत्ति विनास गर्ने ६ वटा तत्वहरू (४) पापी मित्रसँग सत्संगत गर्नाले प्राप्त हुने नराम्रा प्रतिफलहरू र (५) कल्याण मित्रसँग सत्संगत गर्दा प्राप्त हुने राम्रा र असल नतिजाहरू ।

सिगाल पुत्र- भगवान् ! चार कर्म क्लेशहरू के के हुन् ?

भगवान् बुद्ध- (क) अरुलाई दुःख पुग्ने नराम्रा कार्यहरू गर्नु (हिंसा) । (ख) अर्काको वस्तु चोरी गर्नु । (ग) भ्रष्टाचार र अरु स्त्रीहरूप्रति बलात्कार गर्नु । (घ) असत्य (ऊठ) कुरा गर्नु ।

यी ४ वटा अशुभ कार्यमा लागि अशुद्ध आचरण गर्ने व्यक्ति देशको सच्चा र असल नागरिक हुन सक्दैन । त्यस्ता व्यक्तिलाई आर्यपुत्र भनिदैन । आर्य परिवार बन्नको लागि माथि उल्लेखित दुराचरणहरूबाट मुक्त रहनु नितान्त आवश्यक

छ । अनि मात्र प्रत्येक व्यक्तिले शान्तिमय जीवन विताउन सक्ने छ ।

भगवान् बुद्धले सिगाल पुत्रलाई चार अगतिको बारेमा उपदेश दिनु हुँदै भन्नुभयो— “संसारमा मानिसहरूले चार तत्वहरूको वशमा गई पाप कार्यहरू गर्ने गर्छन् ।”

(१) कसै-कसैले आफ्नो इच्छा, लोभ र पक्षपाती बानीको कारणले गर्दा खराब कार्यहरू गर्ने गर्छन् । (२) कसैले द्वेष अथवा क्रोधको कारणले गर्दा पाप कर्महरू गर्छन् । (३) भयको कारणले गर्दा पनि पाप कार्यहरू गर्ने गर्छन् र (४) मोह अर्थात् अज्ञानताको कारणले पनि पाप कार्यहरू गर्छन् ।

समाजमा शान्तिपूर्वक रहनको लागि इमान्दार र निष्कपटपूर्ण कार्य गरी सबैको विश्वासपात्र बन्न सक्नु पर्छ । व्यक्तिवादी र पक्षपाती व्यवहारले समाजमा कलह उत्पन्न हुन्छ । द्वेष भावना लिएर काम गर्ने बानीले विवेक बुद्धि हराएर राम्रो नराम्रो र असल खराब कार्यहरू छुट्याउन सकिँदैन । फलस्वरूप दूरदर्शी बन्न नसकी एक आपसमा ठीक समझदारीको अभाव भई बदला लिने भावना उत्पन्न हुन थाल्दछ । समाजमा रहँदा भएको कारणले नचाहँदा नचाहँदै पनि पाप कर्महरू गर्नुपर्ने बाध्यता आदि पर्न सक्छ । बलियो र प्रभावशाली व्यक्तिहरूको आदेश पालन गरी ठूठो साक्षी बन्नु पर्ने अवस्था पनि आइपर्न सक्छ । यस अवस्थामा पुगेको व्यक्तिले यस्ता पापले गरेको कार्यमा पक्ष लिएर बोलेन भने

पछि आफूलाई नकारात्मक प्रभाव पर्ने सक्ने डरले पनि पाप गर्नेहरू थुप्रै देखिन्छन् । यसलाई भयको वशमा परी पाप कार्य गरेको मानिन्छ । असल र खराब कार्यहरू छुट्याउन नसकी मूर्खतापूर्वक गरिने पाप कर्मलाई मोहको वशमा परी गरेको पाप कर्म भनिन्छ । यसरी इच्छा, द्वेष, भय र मोह आदि चारवटा अवगुणहरूको वशमा परी कार्य गर्दा यसले दुर्गतिमा पुऱ्याइदिन्छ । बुद्धको भनाई अनुसार आर्य संस्कृतिलाई पालन गरेका व्यक्तिहरूले यी कुकर्महरू गर्दैनन् । किनभने यी सबै कुकर्महरू आर्य पुरुषहरूले ल्याउनुपर्ने गतिविधिहरू हुन् ।

माथि उल्लेख भएका कुराहरू धेरैजसो व्यक्तिहरूलाई मनपर्ने र ठीक लाग्ने कुराहरू भएता पनि व्यवहारमा प्रयोग गर्न भने गाह्रो हुन सक्छ । व्यापारीहरूलाई त अरु अठ्ठेरो पर्ने सक्छ । तैपनि सच्चा व्यापारीले थाहापाउनु पर्ने कुरा हो इमान्दारीपूर्वक गरेको व्यापारले इष्टमित्र बढ्छन्, आफूप्रति सबैको विश्वास बढ्छ र फलस्वरूप विस्तारै आफ्नो व्यापारमा उन्नति हुँदै जान्छ । विश्वास पात्र बन्न सक्नु जस्तो सफल जीवन र सुखमय जीवनको अनुभव गर्न कसलाई मन पर्दैन होला र ? त्यसैले इमान्दारीपूर्वक व्यापार गर्न व्यावहारिक जीवनमा अठ्ठेरो मान्नु पर्ने आवश्यकता छैन ।

सिगाल पुत्रले सोधे— “भगवान्, श्रीसम्पत्ति विनाश हुने कारणहरू छवटा छन् भन्नुभयो । ती के के होलान्, जास्र पाए बेश हुन्थ्यो ।”

भगवान् बुद्ध भन्नुहुन्छ- “त्यसोभए राम्रोसँग ध्यान दिई सुन म वताउँछू ।”

(१) रक्सी आदि अमल पदार्थ सेवन गर्नु, (२) कुसमयमा गल्लीहरूमा घुम्न जानु, (३) निरन्तर नाच (सिनेमा, टि. भी.) आदि हेर्ने बानी बसाल्नु, (४) जुवा (बाह्रमासे) खेल्ने बानीमा भुल्नु, (५) असत्पुरुषहरूसँग मित्रता राख्नु र (६) अलछी बन्नु ।

यो सबै सम्पत्ति विनासका कारणहरू हुन् । अब रक्सी सेवन गर्नाले के कस्ता बेफाइदाहरू हुने गर्छन्, ती बारेमा पनि जानी राख्नु राम्रो हुनेछ ।

(१) आफूले मेहेनत गरी कमाइराखेको धन नाश हुँदै जानेछ, (२) सबैजसो व्यक्तिहरूसँग कैं कगडा भइरहन्छ, (३) भयानक रोगको शिकार बनिन्छ, (४) जड्याहा र रक्सीबाज भनी देशमा आफ्नो बदनामी फैलिने डर हुन्छ, (५) रक्सीले मात्तिपछि लाज शरम पनि हराउँछ र (६) कल्पना शक्ति क्षीण भई शरीर पनि कमजोर हुँदै जान्छ र पागल जस्तो भएर जान्छ ।

उपर्युक्त कुराले के थाहा पाउँछौं भने बेहोश पार्ने मादक पदार्थको सेवन गर्नाले शारीरिक र आध्यात्मिक शक्ति समेत कमजोर भएर जाँदो रहेछ । निरन्तर मादक पदार्थको सेवन गर्ने बानीले आफूपँग भएको सम्पत्ति मात्र नाश हुने होइन, वाध्य भएर अरूसँग ऋण लिएरै भएपनि आफ्नो

इच्छा पूर्ति गर्ने चाहना हुन्छ । यसरी नराम्रो चाहनाको वशमा परेपछि अरूले विश्वास गर्न छाड्छन्, स्मृतिहीन बन्ने भएकोले आफ्नो श्रीमतीसँग पनि कगडा गर्ने बानी बसी आफ्नो जीवनलाई नरक समान तुल्याउँछ । मादक पदार्थको बढि सेवन गर्ने घेरैजसो व्यक्तिहरूलाई फोक्सोको रोग र क्यान्सर रोगको पनि बढि सम्भावना हुन्छ । त्यसैले आफ्नो उन्नति चाहने व्यक्तिले मादक पदार्थ सेवन गर्ने बानीलाई त्याग्नु पर्दछ । तर औषधिको रूपमा सेवन गर्नु परेमा मात्र केही मात्रामा सेवन गर्न उचित हुनेछ भनी ग्रन्थमा उल्लेख गरेको पाइन्छ ।

Dhamma.Digital

के गर्नु हुन्छ, के हुँदैन ? (आर्य संस्कृति - ३)

कुबेलामा घुम्न जानुका बेफाइदाहरू

(१) आफ्नो ज्यानको सुरक्षा हुँदैन, (२) आफ्ना स्त्री र छोराछोरीहरूको सुरक्षा हुँदैन, (३) आफ्नो सम्पत्तिको सुरक्षा हुन सक्दैन अर्थात् चोरहरूको भय हुन्छ, (४) देशमा केही अपराध र अशान्त मन्त्रिचरहेको बेला अरूले आफूमाथि शंका उपशंकाको दृष्टिले हेर्न सक्छन्, (५) आफूमाथि अरूले असत्य आरोपहरू लगाउन सक्छन्, (६) अनेक प्रकारको दुःख र आपदहरूमा फँस्ने डर हुन्छ ।

यसरी माथि उल्लेखित बुँदाहरूबाट स्पष्ट गरेको छ मध्यरातमा गल्लीहरूमा घुम्न जानु खतरायुक्त छ । त्यसैले सबैले समयको मूल्याङ्कन गर्दै समयको सदुपयोग गरी कुबेलामा बाहिर घुम्ने बानी त्याग्नु पर्दछ । आजको युगमा कसैलाई फुसंद छैन । सबैजसो मानिसहरू आ-आफ्नै पाराले व्यस्त भई दौडिरहेका देखिन्छन् । त्यसैले समयको महत्व बुझी यसलाई ठीक तरीकाले सदुपयोग गर्न सकेमा मात्र विना कुनै बाधा उन्नतितिर लम्किन सकिन्छ ।

नाचगानमा भुलनाले हुने बेफाइदाहरू

(१) कुन ठाउँमा के कस्तो फिल्महरू चल्दैछन् अथवा नाचहरू हुँदैछन् भनेर आजभोलि भन्ने विषयहरूमा, जान्ने उत्सुकताले घेरैको मन चञ्चल भइरहन्छ, (२) यस्तो बानीले गीत सुन्ने, गीत गाउनेमा मात्र मस्त भई चाहिने कामहरू नै गर्न भुलेर बस्ने बानी वस्छ, (३) विभिन्न बाजा गाजाहरूमा भुली मस्त हुने, (४) भूत, प्रेत, आदि अद्भूत चटकहरू हेर्ने र सुन्ने, कार्यमा मस्त रहने, (५) ढोलकको तालमा सुरुमा मस्त भईरहने र (६) बाँसुरीको स्वर र तालमा मस्त भई बस्ने, अनि ।

यी विभिन्न विषयको कारणले चित्त चञ्चल गरी आफ्नो दैनिक कार्य पूरा गर्नेतिर ध्यान जान सक्दैन ।

मानसिक शान्ति र स्वास्थ्य ठीक राख्नको लागि केही मात्रामा मनोरंजनको पनि आवश्यकता हुन्छ । तर मनोरंजनको पनि सीमा हुनुपर्छ । बुद्धको मूल शिक्षा नै मध्यम मार्गमा बस्नु हो । जुन क्षेत्रमा पनि अति भएपछि त्यसले हानी नै गर्छ । तर आजभोलि बुद्धको शिक्षा मध्यम मार्गलाई जान्न नसकेकोले होला घेरै जसो मानिसहरूले पंच इन्द्रिय (आँखा, नाक, कान, मुख र शरीर) सन्तुष्ट राख्ने उद्देश्यले अपार धन र अमूल्य समय बर्बाद पारिराखेको देखिन्छ । भिडियो क्यासेट ल्याउने र रातभर नसुत्ती हेरी बस्ने बानीले धन सम्पत्ति, अमूल्य समय र स्वास्थ्यको समेत

विनाश हुने गर्छ । यसरी अति मनोरंजन गर्ने बानीले उन्नतिमा बाधा, चरित्र भ्रष्ट र अपराध प्रवृत्तिहरू बढिरहेको देखिन्छ । त्यतिमात्र होइन, भिडियो हेर्न मस्त भएर रहेका-हरूले आ-आफ्नो कर्तव्य पालन गर्न विर्सदै गएको देखिन्छ ।

जुवा खेल्नाले हुने बेफाइदाहरू

(१) जुवामा सम्पत्ति जित्दा शत्रुहरू बढ्छ, (२) सम्पत्ति हार्दा त्यही हारेको सम्पत्तिलाई सम्झदै शोक र पीर हुन्छ, (३) आफ्नो धन हेर्दा हेर्दै ती धन अर्काको हुन पुग्छ, (४) अरूले आफूप्रति विश्वास गर्दैन, (५) छिमेकीहरूबाट निन्दा गरिने हुन्छ र (६) जुवाडे र जुवाडेको सन्तान भनी कसैले आफ्ना छोराछोरी विवाह गर्न अनकनाउने हुन्छ ।

जुवा त मनोरंजनको लागि मात्र एकछिन खेल्ने हो भनेर पनि खेल्न नहुने खेल हो वास्तवमा । रक्सी त आफ्नो इच्छा पूर्ण गरी खान पाए मस्तले सुत्छ । तर जुवा खेल्दा जति खेले पनि अघाउन सक्दैन । सर्वस्व मात्र होइन आफ्नी श्रीमती समेतलाई पनि बाँकी राख्दैन । जुवाडेलालाई विश्वास गर्नु हुँदैन । जुवामा जित्ने पनि हार्ने जुवाडेहरूले उसलाई बदला लिने आशाले पछि लाग्ने भय हुन्छ । त्यसैले बुद्धले भन्नुभएको छ- “जयं वेरं पसवति” अर्थात् विजयीले शत्रु निम्त्याउँछ । त्यसैले उन्नति चाहने व्यक्तिले उपर्युक्त विनासको कारणलाई जानी त्यस कार्यबाट अलग्गनु पर्छ ।

पापी साथीहरूको संगतले गर्दा हुने बेफाइदाहरू

(१) बदमास साथीले जुवा खेल्ने आग्रह गर्छ, (२) बेश्यालय जान प्रोत्साहित गर्छ, (३) रक्सी सेवन गर्न भट्टीमा लाने गर्छ, (४) लुच्चा र ठग्ने काममा लगाउँछ, (५) कुमित्र साथीहरूबाट आफू जानाजानी ठगिएर बस्तु पर्ने हुन्छ, (६) अपराधी बनाइदिन्छ ।

त्यसैले साथी बनाउँदा र सत्संगत गर्दा असल र खराब मित्रहरू छुट्टाउन सक्नु पर्छ । पापी मित्रको संगतले असल मान्छे पनि पापी बन्न पुग्छ । उदाहरणको लागि दुष्ट भिक्षु देवदत्तको संगतमा परी अजातशत्रु राजकुमारले राज्य सत्ता ल्याउन आफ्नै बुबा बिम्बिसार राजालाई मान्नु दुस्साहस गरी ठूलो अपराधी बन्न पुगे । राम्रो बचन राम्रो अनुहारमा भुली मित्र छान्ने गर्नु हुँदैन । किनभने आजभोलि मुखमा राम राम बगलीमा छुरा भएका थुप्रै कुमित्रहरू मित्रका रूपमा हाम्रा सामु आउन सक्छन् ।

कस्ता मानिससंग जोगिनु पछ ?

(आर्य संस्कृति-४)

अल्छी मान्छेले जहिले पनि काम गर्ने बेला अनेकौं बहाना बनाई काममा आलटाल गरिरहन्छ । अल्छी मानिसलाई समयको महत्व थाहा हुँदैन । त्यस्ता मानिसले आफूलाई अष्टचारो पन्यो भने कर्मलाई दोष दिन थाल्छ । आफू अल्छी बनेकोले काम बिग्रोको महसूस गर्दैनन् । उत्साही र परिश्रमी व्यक्ति उन्नति गर्ने कार्यमा अर्काको भरोसामा मात्र बस्नु चाहँदैन । आत्मनिर्भर बन्ने प्रयास गर्छ । उसको उन्नतिको बाधक अल्छी हो भन्ने कुरालाई महसूस गरी उसले अल्छी पनलाई त्याग्छ । अल्छी मानिसहरूले निम्न लिखित बहाना बनाई काम छल्ने गर्छ-

(१) काम गर्ने बेला भएपछि धेरै जाडो छ अथवा अनेकौं बहाना बनाई एकछिन पर्ख भन्ने, (२) अहिले अबेला भइसक्यो, साँझ परिसक्यो भनेर आलटाल गर्ने, (३) अहिले निकै सबेरै छ, समय थुप्रै बाँकी छ, एकछिन आराम गरू भन्ने, (४) अहिले धेरै भोक लागि राखेको छ । खाना खाएपछि आरामसाथ काम शुरु गरूला नि भन्ने, (५) भखर खाना खाएकोले पेट टन्न भएकोले अलि उकुस मुकुस भएको छ । चलनै सकेको छैन । एकछिन आराम लिएर मात्र काम गर्छु भन्ने आदि आदि ।

पापी मित्रका लक्षणहरू

भगवान बुद्धले पापी मित्रको व्याख्या गर्नुहुँदा सिंगल पुत्रलाई भन्नुभयो— “हे गृहपति पुत्र ! शत्रुहरू पनि मित्रको नकाव लगाई भेष बदली आउने गर्छन् । यिनीहरू चार प्रकारका छन् । जसरी भएपनि केही न केही साथीको चिज वस्तु लिएरै जाने इच्छा भएको व्यक्ति जसलाई पाली भाषामा ‘अञ्जदत्थुहरो’ (अर्काको लिएर मात्र जाने), मुखले मात्र प्रिय वचन बोली काम केही नगर्ने अर्थात् ‘बचीपरम’ ठीक पारेर समयानुकूल कुरामात्र गरी कार्य केही नगर्ने अर्थात् ‘अनुप्यय भाणी’ । यस्तोलाई मित्रको रूपमा शत्रु भनिन्छ । वस्तु सम्पत्ति विनाश हुने कार्यमा सहयोग दिने मित्र अर्थात् अपाय सहाय आदि ।

अर्काको वस्तुमात्र लिने मित्रको स्वभाव

(१) जसरी भएपनि अर्काको चिज वस्तु लिएर मात्र जाने, (२) अलिकति आफ्नो चिजवस्तु दिएर अरूको घरै लिने, (३) आफूलाई दुःख र आपद परे मात्र मित्र पुकार गर्न जाने, (४) आफ्नो स्वार्थ पूर्ति गर्नको लागि मात्र काम गर्ने ।

यस्ता व्यक्तिहरूले ओगटेको समाजको संस्कृति उज्ज्वल र उन्नति हुन सक्दैन । उन्नति र समृद्धि चाहने ब्यक्तिले मित्ररूपी मुकुण्डो लगाएका कुमित्रहरूलाई चिन्न सक्नुपर्छ ।

मीठो बोली बोल्ने मित्रको लक्षण

(१) वित्तिसकेका अतीतका व्यर्थ कुराहरूमात्र गरी ठीक पार्ने, (२) भविष्यमा हुने व्यर्थ कुरामात्र गरी ठीक पार्ने, (३) काम नलाग्ने व्यर्थको कुरामात्र गरी छकाउन खोज्ने (४) काम आइपरेको बेला लाचार भावना मात्र व्यक्त गरी आफ्नो असमर्थता प्रकट गर्ने आदि ।

यी अवगुणहरूले भरेका मित्रहरूकहाँ आफूलाई केही चीज वस्तुहरू आवश्यक भई माग्न जाँदा त्यस मित्रले यसरी जवाफ दिनेगर्छ— “अपशोच साथी । तिम्रो अलि अबेर आयो । हिजो आएको भए मैले सजिलैसित दिन सक्ने थिएँ । के गर्नु । अहिले त छैन, सिद्धिसक्यो” आदि भनी वित्तिसकेका कुराहरू मात्र गरी मित्रभाव पोख्ने गर्छ ।

त्यस्तै कसैले भविष्यका कुरामात्र पोखेर भन्छ अहो! साथी अहिलेलाई मैले दिन सकिदैन । बरु तीन चार दिन पछि आउन, मैले जसरी भएपनि मिलाई दिने प्रयत्न गर्छु भन्दै कुराले ठीक पार्ने गर्छ । आपत परेको साथीले मोटर धनी साथीकहाँ केही घण्टाको लागि मोटर माग्न जाँदा त्यस साथीले ड्राइभर नभएको समस्या, ब्रेक फेल भइरहेको समस्या र मोटरको कुनै पनि भाग बिग्रैको समस्या अधिल्लिर ल्याई कूठो बहाना गर्ने गर्छ । मुख अगाडि खुब प्रशंसा गर्दै मुख पछाडि भए भरको गालि दिई चित्त बुझाउने साथीहरू पनि हाम्रो समाजमा थुप्रै भेट्टाउन सकिन्छ ।

मुख अधिल्लि तर मात्र प्रशंसा गर्ने मित्रहरू

(१) नराम्रा पापकर्म (कुकर्महरू) गर्नको लागि सल्लाह लिन जाँदा पनि त्यस कार्यमा टेवा दिई आफ्नो सहमति दिने मित्रहरू, (२) राम्रो काम गर्नको लागि सल्लाह लिन जाँदा पनि पहिला जस्तै टेवा दिई आफ्नो सहमति दिने मित्रहरू, (३) साथीको अगाडि खुब गुनगान गरी ठूठो प्रशंसा गरिरहने मित्रहरू, (४) तर मित्र नभएको ठाउँमा त्यही मित्रलाई भएभरको अवगुण र दोषहरू खोज्दै गाली गर्ने र क्रुपकाट्ने मित्रहरू !

कुकर्ममा मात्र सहयोग दिने मित्रहरूको स्वभाव

मित्रको मुकुण्डो लगाइरहेको मित्रले निम्न लिखित तरिकाले मित्रको सम्पत्ति नाश हुने नराम्रा कामहरूमामात्र साथ दिने गर्छ ।

(१) भट्टीमा गई रक्सी खाई पैसा उडाउने कार्यमा प्रोत्साहन दिन्छ, (२) कुबेलामा सडक र गल्ली गल्लीमा धुमन जानको लागि प्रोत्साहन दिन्छ, (३) नाँच, सिनेमा आदि हेर्न जान आग्रह गर्छ, (४) जुवा खेल्न जाने कार्यमा उक्साई रहन्छ आदि ।

उपर्युक्त स्वभाव भएका मित्रहरूको संगतमा लाग्दा त्यस मानिसले कहिले पनि सुध्रिने मौका पाउँदैन र उसको जीवन सुखमय हुन सक्दैन । ऊ फल फल पतन भएर जानेछ ।

त्यसैले त्यस्ता खराब मित्रहरूको संगतबाट टाढा नै रहनुपर्छ ।

कल्याण मित्रहरू

कल्याण मित्रहरू चार प्रकारका छन्—

(१) निस्वार्थ उपकार गर्ने मित्र, (२) दुःख र सुखमा समान रूपले सहयोग दिने मित्र, (३) मन लगाई हृदयले आर्थिक सहयोग गर्ने मित्र, (४) हितैषी भई अनुकम्पा राख्ने मित्र ।

उपकार गर्ने मित्रको लक्षणहरू

(१) आफ्नो साथीलाई आइपरेको आपत विपतमा नहिचकिचाई रक्षा गरिदिने, (२) उसको सम्पत्तिको रक्षा गरिदिने, (३) दुःख र भयहरू उत्पन्न भएको बेलामा आफू भरोसा बनी रक्षा गरिदिने, (४) परेको खण्डमा आशातीत मित्रलाई सहयोग दिने आदि राम्रा मित्रहरूको लक्षण हुन । त्यसैले संगत गर्दा मानिसहरूको आनीबानी, बोली व्यवहार राम्रोसँग बुझ्नु जरूरी हुन्छ । अन्यथा दुष्टमित्रहरूको संगतले जीवनै बर्बाद हुन्छ, कैयौंको भएको पनि छ ।

थरीथरीका मित्रहरू (आर्य संस्कृति-५)

सुख दुःखमा समान रूपले साथ दिने मित्र

विभिन्न गतिविधिहरूमा आफ्नै काम ठानेर सहयोग गर्ने व्यक्तिहरूले यसरी काम गर्छन्-

(१) आफ्नो गोप्य कुराहरू पनि मित्रलाई विश्वास पूर्वक भन्ने, (२) मित्रको रहस्यका कुराहरू कसैलाई नभनी गोप्य राख्ने, (३) दुःख कष्टमा परेको मित्रलाई आपद् विपतबाट बचाउने, (४) आवश्यक परेको समयमा आफ्नो मित्रको रक्षाको लागि ज्यान त्याग गर्न परे पनि पछि नहट्ने ।

उपयुक्त कुराले सच्चा मित्रको लक्षण र स्वभाव कस्तो हुनु पर्दोरहेछ भने कुरा प्रष्ट हुन्छ । यस्ता मित्रहरूको संगतले मात्र उत्तरोत्तर उन्नति र प्रगतिको आशा गर्न सकिन्छ ।

उन्नति हुने कार्यमा अति दिने मित्र

हामीलाई त्यसै गफ गर्नको लागि मात्र साथी चाहिएको होइन । राम्रा कुराहरू सिक्नको लागि र ठीक बाटो पहिल्याउनको लागि पनि असल साथी चाहिएको हो । त्यसैले

असल मित्रले जहिले पनि यो काम ठीक, त्यो काम बेठीक छ भनी मैत्रीपूर्वक सही सल्लाह दिने गर्छ । यसरी निम्नलिखित कुराहरूले हितैषी मित्रको स्वरूप प्रष्ट गर्छ ।

(१) आफ्नो साथीलाई गल्ती कार्यहरू गर्नुबाट रोक्ने, (२) मित्रलाई ठीक र सही बाटोमा लगाई दिने, (३) पहिले सुन्न नपाएका राम्रा कुरा सुनाउने, (४) सुगतिको बाटोहरू देखाउने आदि ।

अनुकम्पा राख्ने मित्रको लक्षण

(१) साथीको पतनलाई आफ्नै पतन ठान्ने, (२) मित्रको सुखलाई आफ्नै सुख ठान्ने, (३) मित्रको अपकीर्तिलाई रोकिदिने, (४) साथीको कीर्तिलाई साथ दिने आदि ।

उपयुक्त गुणले युक्त भएका व्यक्तिसंगमात्र मित्रको सम्बन्ध राख्नाले चौतर्फी विकास हुने सम्भव छ । संसारमा आदिकालदेखि पापी मित्र र कल्याण मित्रहरू विद्यमान छन् । अतः समाजको विकास कार्यमा लाग्नको लागि व्यक्तिको सही पहिचान हुनु आवश्यक छ । अनि जीवन सुखमय र सफल हुन सक्नेछ । अर्को अर्थमा भन्ने हो भने ठीक समझदारी सबै क्षेत्रमा आवश्यक देखिन्छ ।

त्यसपछि भगवान बुद्धले सिगाल पुत्रलाई आर्य संस्कृति अनुसार धनलाई कसरी सदुपयोग गर्ने भन्ने बारे व्याख्या गर्नुहुँदै भन्नुभयो— आफ्नो समृद्धि र उन्नति गर्न चाहने व्यक्तिले खूब परिश्रम गरेर कमाउनु पर्छ केवल दैनिक

जीवनमा खानु लगाउनुलाई मात्र पुग्ने गरी कमाउने र खर्च गर्ने व्यक्तिको उन्नति हुन सक्दैन । धनको सदुपयोग र खर्च गर्ने तरिका यसरी हुनुपर्छ भन्नुहुँदै निर्देशन दिनुभयो—

एकेन भोगे भुञ्जेत्य द्विहि कम्मं पयोजये
चतुत्थं च निधापेय्य आप्पदासु भविस्सति ।

अर्थात् कमाएको धनलाई चारभागमा विभाजन गर्न सक्नुपर्छ । एक भाग दैनिक जीवन चलाउनको लागि, जीविकोपार्जनको लागि दुई भाग अर्थात् व्यापार गर्नको लागि र एकभाग भविष्यमा भइपरी आउने कार्यहरू गर्नको लागि जस्तै बिरामी हुँदा औषधोपचारको र ज्ञानि बन्धुहरू आउँदा सत्कारका लागि, धन कमाउँदा खानको लागि मात्र कमाएर पुग्दो रहेनछ । मेहनत र परिश्रम गरेर कमाएको धनलाई कसरी सदुपयोग पनि गर्नुपर्छ भन्ने कुरालाई माथि उल्लेखित कुराले प्रष्ट पाछ । यसरी धनको उपार्जन र सदुपयोग गर्न सक्ने व्यक्ति धनको कारणले दुःखी र गरीब हुने छैन । आम्दानी अनुसार खर्च गर्न नजानेका र पर्याप्त आम्दानी नभएका व्यक्तिहरूले वर्तमान समयमा धेरै दुःख कष्ट भोग्छि रहेका छन् । आप्पदानी भन्दा खर्च धेरै गर्ने बानी कसैका मानिसहरू पनि नभएका होइनन् । खर्च गर्नको लागि चाहिने जति मात्रामा आम्दानी नभएका व्यक्तिहरूको संख्या पनि कम छैन । बुद्धको शिक्षा अनुसार आर्थिक असन्तुजन र असमानता पनि समाज प्रतनको लक्षण नै कारण हो ।

व्यक्ति घरमा र समाजमा सुखमय र शान्तिमय वातावरण सुव्यवस्थित गर्नको लागि बुद्धको भन्नुं या आर्य संस्कृतिको आर्थिक ढाँचा र विधि उपयोगी छ । आर्य संस्कृति अनुसार धन उपार्जनको व्यवस्था राम्रो हुनेको साथसाथै यसको सदुपयोग पनि राम्रो तरीकाले हुनुपर्ने देखिन्छ ।

समाज सेवामा संलग्न भएका व्यक्तिहरूले र देश संरक्षण गर्ने राजाहरू समेतले यी चार प्रकारका विधि अनुसार समाजसेवा गर्नु पर्ने कुरा बुद्धले निर्देशन दिनुभएको छ ।

- (१) दान, (२) प्रियवचन, (३) अर्थचर्या, (उपकार)
(४) समानता ।

दान राष्ट्र र जनतालाई आधारभूत आवश्यकताको रूपमा नभई नहुने चीज वस्तुहरू खाना, वस्त्र, आवास र औषधोपचार आदिको आपूर्ति गरिदिने अर्थात् व्यवस्था गरिदिने । प्रियवचन, देशका संरक्षकले, राज्य संचालकले प्रिय र नरम बोलीद्वारा जनतालाई सही व्यवहार गर्ने, सही कुरा गरी सेवा गर्ने । अर्थचर्या जनताको आर्थिक विकासको व्यवस्था मिलाउने, ऋण जीवनबाट मुक्त गर्ने आदि उपकारका कामहरू गरिदिनेलाई अर्थचर्या भनिन्छ ।

समानता जनताहरूको बीच उत्पन्न भइरहने धनी र गरीबको भेदभावलाई मिटाई सेवा गर्ने । उनीहरूको जीविका हलुका र आनन्द बनाउने तर्फ बढी ध्यान दिने, पीडित र शोषित जीवनबाट मुक्त गरिदिने र जनताको सुख दुःखमा साथ दिनु आदि नै यसको तात्पर्य हो ।

यसरी देशका जनतालाई सुख सुविधाको व्यवस्था मिलाई सेवा गर्नाले जन सहयोग पनि सजिलै पाउन सकिन्छ । किनभने यो संसार परस्परको विश्वास र मायाँमा अडेको छ ।

बुद्धको विचार अनुसार आर्थिक सुधार विना जन संस्कृतिको रक्षा हुँदैन र साँस्कृतिक जीवन उज्ज्वल हुने छैन । संस्कृतिको रक्षा नै आर्थिक उन्नति हो । आर्थिक ढाँचामा सबै निर्भर छ । अनि मात्र आध्यात्मिक उन्नति पनि हुनेछ । निजीकरणले मात्र आर्थिक जीवन सुध्र्दैन, धनी र गरीबको बीचको खाडल पुनर् सकिँदैन । यही नै बुद्धको अर्थनीति हो । यही नै आर्य संस्कृतिको लक्षण पनि हो ।

Dhamma.Digital

बुद्धको प्रथम उपदेश (आर्य संस्कृतिको शुरुवात)

बुद्ध जीवनीमा घटेका विभिन्न महत्वपूर्ण घटनाहरू-मध्येको एउटा घटना “बुद्धको धर्मचक्र प्रवर्तन गर्नुभएको आषाढ पूर्णिमाको-दिन” पनि हो । त्यसलाई ‘प्रथम सन्देश’ भनिन्छ । बुद्ध पहिले राजकुमार सिद्धार्थ गौतमको नामबाट चिनिनु हुन्थ्यो । विवाह पश्चात् उहाँलाई एउटा छोरा पनि प्राप्त भएको थियो । पछि राजपरिवारको विलासितापूर्ण जीवन र साधारण जनताको सामान्य जनजीवन बीच घेरै फरक देखेर उहाँ विरक्तिनुभयो । यी दुईथरी जीवनका बीच अर्कै प्रकारको मध्यम मार्ग अर्थात् शान्तिको बाटो भए त्यसको खोजी गर्नु राम्रो होला भन्ठानी २६ वर्षको उमेरमा उहाँले राजदरवार छाडेर दुःखमय (संघर्षमय) जीवन बिताउन थाल्नुभयो । त्यसबीच ठूलठूला आचार्य कहलिएका विद्वान-हरूको संगत गर्नुभयो । तर, आफूले चिन्ताएको जस्तो मध्यम मार्ग अर्थात् शान्तिको मार्ग पाउन सक्नु भएन । सच्चा ज्ञानको अभाव रहि नै रह्यो । एवम् रीतले ६ वर्ष बित्यो । सिद्धार्थ गौतमसँगै अरू कट्टर ब्राह्मणहरू पनि तपस्यारत थिए । पछि सिद्धार्थ कुमारले आफू तपम्यारूपी गलत बाटोमा लागिरहेको महसूस गरी तपस्या छोड्दा ती पाँच जना ब्राह्मणहरू पनि अन्तै गए । त्यसपछि सिद्धार्थ एकलै बुद्धगयाको बोधिवृक्ष-

मुनि स्वतन्त्र चिन्तनले ध्यानमग्न भई बस्नुभयो र बैशाख पूर्णिमाका दिन संसारको वास्तविकता र दुःखमय जीवनको यथार्थताको ज्ञानबोध गर्नुभयो । अर्थात् उहाँलाई चार आर्यसत्य दुःख छ, दुःखको कारण, दुःख अन्त हुनसक्छ र दुःखको अन्त हुने बाटो आर्यअष्टाङ्गिक मार्गको बोध भयो । त्यो बाटो हो— सम्यक दृष्टि (ठीक समझदारी), सम्यक संकल्प (ठीक सोचाइ), सम्यक वचन (ठीक कुरा गर्नु), सम्यक कर्मान्त (गलत तरिकाबाट काम नगर्नु), सम्यक आजीविका (जीवनोपाय स्वच्छ हुनु), सम्यक प्रयत्न (ठीक परिश्रम गर्नु), सम्यक स्मृति (ठीक होशमा हुनु), सम्यक समाधि (राम्रो काममा चित्त एकाग्र हुनु) । सिद्धार्थ कुमारलाई उपर्युक्त ज्ञानको राम्रो बोध भयो । मतलब, बुद्धत्व लाभ भयो । बुद्ध भइसकेपछि उहाँलाई अपूर्व शान्ति र आनन्दको अनुभव भएको थियो ।

बुद्धत्व प्राप्त गरेपछि आफूले प्राप्त गरेकी अमूल्य ज्ञानलाई जनमानसमा प्रचार गर्ने या नगर्ने भन्ने विषयमा बुद्धलाई अन्तर द्वन्द्व भएको थियो । संसारका घेरंजसो जनता आफ्नो दैनिक समस्याहरूमा अलखँदै हृदय साह्रै साँघुरो पारेर र लोभ, लालच, द्वेषभाव र मोह, ईर्ष्या एवं अहंकार आदि कुभावनाले दूषित रहेको कुरा उहाँलाई बोध भइसकेको थियो । उहाँले सुख-सुविधा र विलासितामा लागि रहेका एकथरी र अर्काथरी चाहि जीवन निर्वाह गर्न नसक्दा आर्थिक चिन्ताले पीडित भइरहेकाहरूलाई आफ्नै आँखाले देख्नुभएको

थियो । यस्तो अवस्थामा आफूलाई बोध भएको चतु आर्यसत्य र दुःखबाट मुक्त गराउन सक्ने आर्य अष्टाङ्गिक मार्ग जस्ता अमूल्य नौलो शिक्षाहरू ज्यादै गम्भीर र गहन भएको र साधारण बुद्धि भएका व्यक्तिहरूले यस नौलो शिक्षालाई बुझेर पनि व्यवहारमा उतार्न त्यति सजिलो नहुने कुरा बुद्धलाई राम्ररी थाहा थियो ।

यी समस्याहरूलाई दृष्टिगत गर्नुहुँदै बुद्धले आफूले प्राप्त गर्नुभएको अमूल्य नौलो ज्ञान वा धर्मलाई ती अज्ञानी जनताबीच प्रचार नगर्ने निर्णय लिनुभयो । तर, यस निर्णयलाई पनि उहाँले ठीक ठान्नु भएन र आफूले आफैँलाई यसरी अति दिन थाल्नुभयो— “बहुजन हितार्थ दरवार त्याग्दा पनि अहिले मेरै मनमा किन यस्तो निराशापन र पलायनवादी विचार आइराखेको होला ? संसारमा सबै व्यक्तिहरू मूर्ख त अवश्य पनि छैनन् होला । कोही न कोही सचेत बुद्धि भएका र बुझ्न सक्ने क्षमता भएका मानिसहरू पनि त होलान् नि !” यति विचार गर्दै आशावादी भई बोधिज्ञान लाभ गर्नुभन्दा पहिले आफूसँगै तपस्या गर्दा सहभागी बनेका पाँच जवान कपिलवस्तुका ब्राह्मणहरूलाई उहाँले हठात सम्झन पुग्नुभयो । उनीहरू त्यसबेला सारनाथमा थिए । उनीहरू पूर्वाग्रही नै भएपनि उनीहरूमा ज्ञानको मूल फुट्नसक्ने संभावना देखियो । त्यसैले उनीहरूलाई आफूले पाएको ज्ञान र धर्मको सन्देश सुनाउने ईच्छा गरी उहाँ त्यतातिर लाग्नुभयो ।

बुद्धले आषाढ पूर्णिमाको दिन चलाउनु भएको धर्मचक्र

प्रवर्तनको सार यस्तो थियो— “सुखसुविधा र विलासिताको जीवन निर्वाह गर्नु र आफ्नो शरीरलाई अति कष्ट दिई जीवन निर्वाह गर्नु यी दुवै अतिमार्गहरू हुन् । यी दुवैलाई छोडी मध्यम मार्ग अपनाउनु पर्छ । दुःखबाट मुक्त हुनको लागि धन-सम्पत्तिमा आशक्त हुनु हुँदैन र अति तृष्णाबाट मुक्त हुनुपर्छ । बुद्धले पैसा कमाउनुलाई नराम्रो दृष्टिले हेर्नुभएको छैन । उहाँले भन्नुभएको छ— “गृहस्थीहरूले खूब मेहनत गरी कमाउनु पर्छ र यसरी मेहनत गरी पसिना काढी कमाएको धनलाई सदुपयोग पनि गर्न जान्नुपर्छ । कमाउने भन्दैमा कालोबजारी गरेर कमाउन खोज्नु इमान्दारी होइन । मानिसमा परस्पर सेवाभाव हुनुपर्छ स्वार्थी बन्नु हुँदैन ।”

पाँचैजना ब्राह्मणहरूले गौतम बुद्धको नौलो सन्देशलाई खूब गम्भीर र स्वतन्त्र चिन्तनले विचार गर्न लागेपछि उनीहरूमा ज्ञानको मूल फुटेर आयो । उनीहरूले महसूस गर्न थाले— सिद्धार्थ गौतमको भनाई ठीक छ ।

यसरी २५ सय वर्ष पूर्व बुद्धले दिनुभएको उपदेश भवचक्रमा भूलिरहेका, साधारण दिमाग भएका जनतालाई पत्त सजिलो थिएन । फलस्वरूप अहिलेसम्म घेरैजसो बुद्ध-मार्गीहरू बुद्धको धर्मचक्रलाई मान्यता दिन त जान्दछन्, तर तिनोहरू आफू भवचक्रबाट मुक्त हुने प्रयास गर्न भने सकिराखेको छैनन् ।

नेपाली भाषा

(१) नेपाल चीन मैत्री	(१०) बौद्ध संस्कार
(२) मैले बुझेको बुद्ध धर्म	(११) बुद्धको विचारधारा
(३) बौद्ध दर्शन	(१२) बौद्ध जगतमा स्वास्थ्य सेवा
(४) नारी हृदय	(१३) निरोगी
(५) बुद्धको व्यवहारिक धर्म	(१४) बौद्ध नैतिक शिक्षा भाग-१
(६) पञ्चशील	(१५) बुद्ध र बुद्ध धर्मको.....
(७) शान्ति	(१६) बौद्ध ज्ञान
(८) बौद्ध ध्यान	(१७) धर्म चिन्तन
(९) पेकिङ्ग स्वास्थ्य निवास	(१८) सम्यक शिक्षा भाग-१
	(१९) आर्यसंस्कृति तपाइँको हातमा

**लेखकको छापीसकेको अरू पुस्तकहरू
(लेखकया छापे जुइ धुंकुगु मेमेगु सफूत)
नेपाल भाषा**

(१) गौतम बुद्ध	(३०) ईर्ष्या व शंका
(२) बुद्धया अर्थनीति (संयुक्त)	(३१) चरित्र पुचः भाग-१, २
(३) तथागत हृदय	(३३) योगिया चिट्टी
(४) त्याग	(३४) पालि प्रवेश भाग-१, २
(५) दश संयोजन	(३६) धर्म मसीनि
(६) भिक्षुया पत्र भाग-१, २	(३७) सर्वज्ञ भाग-१, २
(८) पेकिङ्ग स्वास्थ्य निवास	(३९) दुःख मदैगु लँपु
(९) बौद्ध शिक्षा	(४०) शिक्षा भाग-१, २, ३, ४
(१०) न्हापां याम्ह गुरु सु ?	(४४) दान
(११) माँ-बौ लुमन	(४५) चमत्कार
(१२) हृदय परिवर्तन	(४६) बुद्धया व्यवहारिक पक्ष धर्म
(१३) बौद्ध ध्यान भाग-१, २	(४७) व्यवहारिक प्रज्ञा
(१५) बाखँ भाग-१, २, ३, ४, ५, ६	(४८) दीर्घायु जुइमा
(२१) भिक्षु जीवन	(४९) ज्ञानमार्ग भाग-१, २
(२२) भिम्ह मचा	(५१) बौद्ध नैतिक शिक्षा
(२३) बाखँया फल भाग-१, २	(५२) झिगू बन्धन
(२५) धम्मचक्कप्पत्तन सुत्त	(५३) मनू ह्यासीकेगु गय्
(२६) क्षान्ति व मैत्री	(५४) संस्कृति
(२७) बोधिसत्व	(५५) बुद्धया करुणा व ब्रह्मदण्ड
(२८) मूर्खम्ह पासो मज्जु	(५६) धर्मया ज्ञान
(२९) श्रमण नारद	(५७) कर्म व कर्मफल

मुद्रक- नेपाल प्रेस, शुक्रपथ, काठमाडौं । फोन- २२ १० ३२